

IEMAND IETS WIJSMAKEN: IRREALIS EN NEGATIEVE POLARITEIT*

Jack Hoeksema

Het werkwoord *wijsmaken* in de zin van ‘doen geloven’ heeft een tweeledig gebruik:

- neutraal: handelend over daadwerkelijk plaatsgevonden hebbende gebeurtenissen

(1) Ze maakten hem wijs dat het feest was uitgesteld.

Actueel is hier uiteraard het wijsmaken, niet het uitstellen van het feest. Het neutrale gebruik is verenigbaar met negatie, maar vraagt niet om de aanwezigheid ervan.

- ‘irrealis’: handelend over mogelijke maar niet actuele gebeurtenissen.

(2) a. Ze maken mij niet wijs dat het feest is uitgesteld.
b. Niemand maakt mij wijs dat dit jouw eigen auto is.

In het irrealisgebruik heeft het werkwoord een onmiskenbaar negatief-polair karakter. Immers, zonder negatie verliest het matrixwerkwoord dadelijk zijn uitgesproken irrealis-lezing:

(3) a. Ze maken mij wijs dat het feest is uitgesteld.
b. Ze hebben me wijsgemaakt dat dit jouw eigen auto is.

Dit verlies van de irrealislezing geldt niet alleen voor gewone bevestigende zinnen maar ook voor zwak-negatieve omgevingen (in de terminologie van Zwarts 1981: monotoon dalende, maar niet anti-additieve omgevingen) zoals het bereik van *weinig* of *niet iedereen*:

(4) a. #Weinig mensen maken mij wijs dat het feest is uitgesteld.
b. #Niet iedereen maakt mij wijs dat het feest is uitgesteld.
c. #Hooguit drie mensen maken mij wijs dat het feest is uitgesteld.

Ook vele andere contexten, zoals conditionele bijzinnen, vraagzinnen, relatieve zinnen bij superlatieven en universele kwantoren, comparatiefzinnen en bijzinnen afhankelijk van *te* lijken zich niet als passende omgevingen voor het irrealisgebruik aan te bieden. Wat wellicht nog opmerkelijker is, ook niet-directe negatie leent zich niet voor het mogelijk maken van de irrealislezing:

(5) a. #Het is niet zo, dat ze mij wijs maken dat het feest is uitgesteld.
b. #Ik geloof niet, dat ze mij wijs maken dat het feest is uitgesteld.

---

* Met dank aan Victor Sanchez.

Strikt genomen zijn bovenstaande zinnen niet fout, maar ze hebben de irrealislezing niet. Alleen de gewone lezing blijft over. Kenmerkend voor het irrealisgebruik is dat het lijdend voorwerp in de eerste persoon staat, of, indien derde persoon, in een vrije indirecte rede gebruikt wordt.

- (6) Ze maken Van Gaal niet wijs dat Bogarde een overtreding beging. Oh nee!

Kenmerkend is verder dat het onderwerp van wijsmaken er nauwelijks toe doet: vaak is het generisch *ze* of *je*, maar als het onderwerp verwijzend is, speelt de referent geen rol van betekenis. Bij een zin als

- (7) Van Gaal maakt mij niet wijs dat Bogarde geen overtreding beging.

is de implicatie dat niemand in staat is om mij dit wijs te maken, omdat ik het eenvoudig niet geloof. Het gaat dus nooit om een gebrek aan overtuigingskracht van het onderwerp, i.c. Van Gaal.

Verder kan worden opgemerkt dat het irrealis-gebruik voorbehouden is aan onvoltooide tijden (dit is een algemene eigenschap van futurumlezingen van de tegenwoordige en de verleden tijd):

- (8) a. Ze maken me niks meer wijs!
b. Ze maakten me niks meer wijs!

In voltooide tijden resteert alleen de neutrale lezing:

- (9) a. Ze hebben me niks wijsgemaakt.
b. Ze hebben me van alles wijsgemaakt.

Hetzelfde geldt voor andere niet-finiete voorkomens van *wijsmaken* en het gebruik in de imperatief:

- (10) a. Ze willen me wijsmaken dat ik geslaagd ben.
b. Ze proberen me wijs te maken dat het feest niet doorgaat.
c. Maak dat de kat maar wijs!

Het irrealis-gebruik lijkt een pragmatische verklaring te hebben: X wijsmaken dat S impliciert (of liever: presupponeert) volgens de spreker dat S onwaar is, maar dat X gelooft dat S. Een spreker die zegt

- (11) Ze maken me wijs dat S

zegt dus van zichzelf dat hij in iets gelooft dat onwaar is, en waarvan hij weet dat het onwaar is. De zin is dus een pragmatische contradictie, net als bijvoorbeeld de volgende zin, een bekend voorbeeld van Moore's Paradox:

- (12) The cat is on the mat, but I do not believe it.

Zulke zinnen worden doorgaans gemeden. Geen tegenspraak treedt op in het perfectum, bij inbedding onder *proberen*, ed.:

- (13) a. Ze hebben me wijsgemaakt dat S.
b. Ze probeerden me wijs te maken dat S.

Hier is geen sprake van tegenspraak omdat de spreker op het moment van spreken niet gehouden is aan de waarheid van S. Wel was hij op een eerder tijdstip (13a) of in een andere mogelijke wereld (13b) ten onrechte overtuigd van de waarheid van S.

De negatie van (11) is ook vreemd, wanneer we hem evalueren met betrekking tot het moment van spreken:

- (14) Ze maken me niet wijs dat S.

Ditmaal hebben we geen pragmatische contradictie, maar een pragmatische tautologie. Als ik op dit moment niet geloof in de waarheid van S, kan ik ook niet menen dat iemand mij op ditzelfde moment ten onrechte van de waarheid van S overtuigt. Men zou daarom kunnen denken dat zinnen als (14) in het geheel geen bestaansrecht hebben. En inderdaad komt het me voor dat ze vermeden zouden worden, als ze niet een speciaal gebruik hadden ontwikkeld: het irrealis-gebruik. Andere, vergelijkbare uitdrukkingen hebben een dergelijk gebruik niet. Denk maar eens aan *op de mouw spelden*. Een zin als

- (15) Je speldt me op de mouw dat Mick Jagger mijn artikelen leest.

heeft het licht eigenaardige karakter dat past bij de situatie: de spreker die bij de neus genomen wordt en zich dat realiseert. In ieder geval is het niet gebruikelijk om het ongelooft van de spreker in de stelling die is bevat in de bijzin van (15) uit te drukken door (15) te ontkennen:

- (16) Je speldt me niet op de mouw dat Mick Jagger mijn artikelen leest.

Veeleer lijkt (16) simpelweg te ontkennen dat men de spreker iets dergelijks probeert wijs te maken. De zin heeft een heel ander karakter dan (17):

- (17) Je maakt mij niet wijs dat Mick Jagger mijn artikelen leest.

Iets dergelijks lijkt ook te gelden voor de Duitse en Engelse tegenhangers van *wijsmaken*, zoals *make believe*, *fool*, *vormachen*. De conclusie die hieruit valt te trekken is dat een voorkeur voor negatie en irrealis niet direct voortvloeit uit algemene pragmatische principes, maar een vrij unieke eigenschap is van *wijsmaken*. Het negatief-polair irrealis-gebruik is iets dat door het taalverwervende kind geleerd zal moeten worden, en niet iets dat kan worden gededuceerd aan de hand van algemene principes, en lexicaal semantiek.

Overigens staat het werkwoord *wijsmaken* niet helemaal alleen. Andere werkwoorden met een vergelijkbaar negatief-polair irrealisgebruik zijn *krijgen* en *zien*:

- (18) a. Mij krijg je niet/met geen stok in die kroeg.
 b. #Mij krijg je in die kroeg.
 c. Mij zien ze niet op dat feest.
 d. #Mij zagen ze op dat feest.

In de Appendix heb ik alle door mij op het World Wide Web via AltaVista gevonden voorkomens van irrealis-*wijsmaken* opgenomen. De volgende tabel geeft een overzicht van de onderwerpen en indirecte objecten die ik in deze verzameling voorkomens aantrof.

Tabel 1: Subjecten en indirecte object bij irrealis-gebruik van *wijsmaken*

Subject	N	Indirect object	N
je	21	mij/me	24
men	1	ons	2
ze	1		
u	1		
3e persoon	2		

Men ziet het: er is een zeer sterke voorkeur voor een generisch subject en een indirect object van de 1e persoon.

Conclusies

Met name sinds het werk van Giannakidou (1997, 1998) worden irrealiscontexten beschouwd als passende omgevingen voor negatieve polariteit. De notie nonveridicaliteit die Giannakidou hanteert (en waaronder irrealiscontexten vallen) wordt gezien als een alternatief voor noties als neerwaartse monotonie (Ladusaw 1979, Zwarts 1981) ter beschrijving van de contexten van sommige negatief-polaire uitdrukkingen. Wat ik in dit artikel heb laten zien is dat er uitdrukkingen zijn die zowel een irrealiscontext vereisen als negatie. Deze contextuele eisen zijn dus niet louter alternatieven, maar kunnen ook cumulatief worden toegepast.

Bibliografie

- Giannakidou, Anastasia
 1997 *The Landscape of Polarity Items*. Proefschrift, Rijksuniversiteit Groningen.
 1998 *Polarity Sensitivity as (Non)veridical Dependency*. John Benjamins, Amsterdam.
- Ladusaw, William A.
 1979 *Polarity Sensitivity as Inherent Scope Relations*. Dissertatie, University of Texas at Austin.
- Moore, G.E.
 1942 'A reply to my critics,' in: Paul Arthur Schilpp, red., *The Philosophy of G.E. Moore*, Northwestern University, Evanston and Chicago, 535-687.
- Zwarts, Frans
 1981 'Negatief Polaire Uitdrukkingen I', *GLOT* 4-1, 35-132.

Appendix: voorkomens op het World Wide Web

Als het huis fikt en jij blijft doorgaan met stofzuigen maak je mij niet wijs dat je het wel weet, maar naar een oplossing zoekt. (<http://www.thomas-keukens.demon.nl/discus4.html>)

Je maakt mij niet wijs dat er in de boeken "Zen-boeddhisten Internet gids" (als die al bestaat maar laat ik dat nou maar gewoon van je aan nemen) speciaal wordt ingegaan op hoe deze groep mensen met het Internet (technisch dan) moet omgaan. (<http://www.xs4all.nl/~boom/deel3.html>)

Je maakt mij niet wijs dat je mijn boek heb ingekeken. (idem)

Ivar, je huis staat vol met boeken, maar je maakt mij niet wijs dat je die allemaal gelezen hebt. (<http://web.inter.nl.net/hcc/I.Castelijnlol-1.html>)

De echte die-hards rijden deze toer misschien in twee dagen, maar die maken mij dan niet wijs dat ze veel van het landschap hebben gezien. (<http://www.horizonmotorreizen.nl/verslag.meer1.html>)

Dan maak je ons echt niet wijs dat je niets van ons initiatief afweet. (<http://www.liersesk.com/pers.htm>)

Je maakt mij namelijk niet wijs dat als deze mensen het eenmaal hebben gedaan zij er nog onder uit kunnen (<http://kvc.minbuza.nl/kvcframe.html?mediadis7.html>)

Je maakt mij niet wijs dat die geen iemeel hebben o.i.d. (<http://www.xs4all.nl/~edwinn/ski/reacties.htm>)

Mij maak je niet wijs dat de ruim 40 mensen die nog niet aan hun verplichtingen hebben voldaan, niet de tijd hebben gehad om hun contributie te betalen of hun aclo-kaartnummer door te geven. (<http://clubsupport.info.nl/8083/bart.html>)

jij wil ergens komen, maar je staat gewoon stil / en je maakt mij niet wijs dat dit hetgeen is wat je wil (<http://www.xs4all.nl/~osdorp/lyr/gee.htm>)

Jullie kunnen hier slapen voor wat poen, maar je maakt me echt niet wijs dat je afmaakt die grote patrijs. (<http://pi0959.kub.nl/Chris/palaion.html>)

Mij maak je niet wijs dat je uit evangelisatie-oogpunt gaat roken. (<http://www.wau.nl/ichthus/art7.htm>)

-"Je maakt me toch niet wijs dat je die Klingongewoonte niet kent?" (<http://www.geocities.com/Area51/9079/ussburan0c.html>)

U maakt mij bijgevolg niet wijs dat er vóór 2000 een gewaarborgde vertegenwoordiging voor de Brusselse Vlamingen zal komen. (<http://www.dekamer.be/plenary/acts/hp277n03.htm>)

Maar je maakt mij niet wijs dat Kok en Bolkestein niet al met elkaar afspraken hebben gemaakt over een aantal politieke thema's", aldus Kohnstamm. (<http://www.gelderlander.nl/kamerverkiezingen/vrijdag/C1.1011.html>)

Je maakt mij niet wijs dat jullie die gespecialiseerde artikelen zijn gaan raadplegen in de vakbladen, temeer daar Dr. Jos die lastige materie in zijn onverbloemde stijl zo kristalhelder heeft toegelicht. (<http://www.student.rug.ac.be/Schamper/schamper358/358-lezersgrief-alcohol.html>)

je maakt mij niet wijs dat bij professionalisering dat ineens niet meer kan. (<http://home.worldonline.nl/~sscs/korfbal/zunprof.html>)

Men maakt mij niet wijs dat een vierjaarlijks verkiezingsritueel moet doorgaan als de democratie (<http://www.veto.student.kuleuven.ac.be/veto2320/lezers.html>)

Ook al belt hij interlokaal, dan nog maakt hij mij niet wijs dat hij bij normaal gebruik dit bedrag kwijt is.

(<http://www.pi.net/computer/multim/10-2-97/mm10-2-97d.html>)

Je maakt mij niet wijs dat geestelijken pas de laatste 20 jaar zijn begonnen om hun parochianen sexueel te misbruiken. (<http://utopia.knoware.nl/users/hanswest/DRU/mci/hans/sf.aandacht.voor.html>)

Ze maakt ons niet wijs dat er voor zo'n personage geen landgenoot te vinden was.
(<http://www.telegraaf.nl/krant/archief/naslag/filmrecensies/film.strangedayskathrynbigelow.html>)

Althans zo heb ik horen verluiden, want je maakt mij niet wijs dat de afgebeelde blonde juffrouw in jurk die nogal wat bovenlijf onbedekt laat eruit ziet als de gemiddelde bezoekerster.
(<http://www.nopapers.nl/km/muz2/colm/0/colm0043.html>)

Je maakt mij niet wijs dat de gemiddelde Nederlander het verschil proeft tussen een Cru Bourgeois van '95 en Beaujolais-tje. (<http://www.dds.nl/~sibasd/verdrag/1997/bierclt.htm>)

Ze maken mij niet wijs dat een vierbaansweg daar zo ineens kan ophouden'.
(<http://www.dds.nl/~dirkjers/nzl/nzl14/143/1409171a.html>)

Je maakt mij niet wijs dat de top van de PvdA niet heeft nagedacht over hoe ze de andere partijen zou benaderen. (<http://valley.interact.nl/av/org/filmkran/archief/fk195/keuken.html>)

Als er vele mensen bereid zijn om voor de verkiezingen op een koude zaterdagochtend tijdens de verkiezingscampagne in een kraampje te staan, dan maak je mij niet wijs dat er te weinig mensen zijn om rode rozen aan oude Leidse partijgenoten uit te delen. (<http://www.pvda.nl/~leiden/pg/juni98/brieven.htm>)

En je maakt mij niet wijs dat dat d'Ancona's privé-spaarpot is...
(<http://www.nopapers.nl/km/muz2/3/muze0342.html>)